

در آمدی بر

نظامهای سیاسی مقایسه‌ای

تالیف:

دکتر احمد بخشایشی اردستانی

انتشارات آوای نور

تهران - ۱۳۷۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بخشایشی اردستانی، احمد، ۱۳۴۰ -
درآمدی بر سیاستهای مقایسه‌ای / تألیف احمد بخشایشی اردستانی -
تهران : آوای نور ۱۳۷۹
ISBN: ۹۶۴-۶۰۶۳-۹۶-۹ ریال ۸۲۰۰ ص ۱۲۸
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. ۱۲۶ - ۱۲۸ ؛ همچنین به صورت زیرنویس
۱. حکومت تطبیقی . الف. عنوان.
۳ب۲ف/۱۳۵۸/۳LF ۳۲۰/۳۲۰
کتابخانه ملی ایران ۷۰۴۸-۷۹م

درآمدی بر نظام‌های سیاسی مقایسه‌ای

تألیف: احمد بخشایشی اردستانی

ناشر: انتشارات آوای نور

چاپ سوم ۱۳۹۷

تعداد : ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹ - ۹۶ - ۶۰۶۳ - ۹۶۴ - ۹۷۸

تهران - میدان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - خیابان شهید وحید نظری - پلاک ۹۹

تلفن: ۶۶۹۶۷۳۵۵-۶

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

قیمت ۱۵۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه	۵
فصل اول: رهیافت سنتی مطالعه‌ی سیاستهای مقایسه‌ای	۹
توصیفی بودن	۹
غیر مقایسه‌ای بودن	۱۰
محدودیت حوزه‌ی مطالعات	۱۱
ایستا بودن	۱۲
تک نگر بودن	۱۴
فصل دوم: طبقه بندی نظامهای سیاسی بر اساس هنجارها در چارچوب تجزیه و	
تحلیل سیستمی	۱۵
پیشگفتار	۱۵
۱- رابطه‌ی بین ارزشها و هنجارهای سیستمی سیاسی	۲۰
۲- هنجار توزیع عادلانه‌ی قدرت	۲۱
۳- تقسیم بندی نظامهای سیاسی بر اساس هنجارهای رایج آنها	۳۱
۴- مقوله بندی نظامهای سیاسی بر اساس کاربرد هنجارهای رایج آنها	۳۹
۵- تقسیم بندی سیستمهای سیاسی بر اساس آرایش نهادی آنها	۴۸
فصل سوم: مطالعه‌ی سیاستهای مقایسه‌ای بر اساس تئوریهای توسعه	۵۹
پیشگفتار	۵۹
۱- لوسین پای و نظریه‌ی بحران	۵۹
۲- آلن تورن و نظریه‌ی توسعه درون زا	۶۸

۳- رابرت دال و رهیافت توزیع قدرت سیاسی ۷۱

۴- طبقه‌بندی نظام‌های سیاسی بر اساس منبع مشروعیت قدرت ۸۳

۵- بلاندل و مفهوم توسعه سیاسی ۸۸

فصل چهارم: مطالعه‌ی سیاست‌های مقایسه‌ای در چارچوب تجزیه و تحلیل سیستمی ۱۰۵

پیشگفتار ۱۰۵

۱- کار ویژه‌های سیستم سیاسی ۱۰۶

۲- ویژگی‌های یک سیستم سیاسی ۱۱۳

منابع ۱۲۷

مقدمه

در سه دهه اخیر که کشورهای جهان سوم تلاش فراگیری جهت شبیه سازی ساختارهایی مانند پارلمان، احزاب و... از جوامع غربی نمودند و آنها را به کشورشان منتقل کردند، احساس نیاز به رشته‌ای به نام "نظامهای سیاسی مقایسه‌ای" اجتناب‌ناپذیر گردید.

علت احساس این نیاز آن است که بعضی از ساختارهای وارداتی در کشورهای جهان سوم در شرایط طبیعی از خود سازگاری نشان نمیدهد در حالیکه در بعضی دیگر به نوعی سازگاری و انسجام می‌رسد. از طرفی جهان به واسطه انقلاب ارتباطاتی در حال کوچکتر شدن است و علی‌رغم ناهمگونی کشورها در نظام بین‌الملل باید از تجارب مفید دیگران بهره‌مند گردید، تجاربی که توسط دیگران با کوشش و تلاش و هزینه سنگین بدست آمده، بایستی آن را بکار بست و در صورت ناسازگاری راه‌حلهای مناسبی را جستجو نمود.

می‌توان ادعا نمود بررسی نظامهای سیاسی مقایسه‌ای علم جدیدی در مباحث علوم سیاسی است و علی‌رغم جدید بودن آن نطفه‌هایش از قدیم موجود بوده و توسط محققانی مانند افلاطون، ارسطو، ماکیاول، منتسکیو و مارکس و حتی الکسی دوتوکویل در مقاطعی در بحثهای سیاسی خود از آن بهره برده‌اند، لکن به عنوان یک درس جدید، ریشه در دهه‌های اخیر پس از جنگ جهانی دوم و بالاخص در آمریکا دارد. بر همین اساس در حال حاضر در ایران در دانشکده‌های علوم سیاسی یا عرضه نمی‌گردد و یا اینکه به عنوان درسی فردی محسوب می‌شود. در حالیکه در آمریکا و کشورهای اروپایی به عنوان درس اصلی تلقی و در واقع مکانیزمی جهت رشد و توسعه در قالب مقایسه نظامها با یکدیگر و تطبیق آنها به حساب می‌آید.

به عبارت دقیق‌تر، سیاست مقایسه‌ای مکانیزمی است که در آن محقق شیوه کار حکومتها و تعامل میان ساختارها بمنظور الگو سازی و در نهایت عرضه یک سلسله قواعد و اصول را به دست می‌دهد.

بر این اساس کتاب حاضر سعی دارد تا در چهار فصل از روش تجویزی و توصیفی استفاده برده و با طرح سئوالاتی دانشجویان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل را با سیاست از دریچه این درس آشنا سازد. سئوالات مطروحه عبارتند از: دوره‌های منظم و سیستماتیک که بر مطالعات سیاست مقایسه‌ای حاکم بوده کدامند؟ اهداف مطالعه نظامهای سیاسی مقایسه‌ای چیست؟ حوزه‌های مطالعه نظامهای سیاسی مقایسه‌ای کدامند؟ آیا میشود در راستای مطالعه نظامهای سیاسی مقایسه‌ای به یک تئوری کلی رسید و نتیجه گرفت که به عنوان مثال پاکستان و هند که از ابتدا نقاط اشتراک فراوانی داشته‌اند با الگوبرداری از ساختارهای مشابه که در دموکراسی موفق بوده‌اند و با توجه به مقوله فرهنگ سیاسی حاکم بر هر دو، از لحاظ توسعه سیاسی به یک میزان از رشد کمی و کیفی برخوردار می‌گردند؟

فصل نخست کتاب حاضر رهیافت سنتی مطالعه سیاستهای مقایسه‌ای که یک دهه قبل و بعد از جنگ جهانی دوم بر اساس حقوق اساسی نامگذاری شده است، را مورد بررسی قرار میدهد، علت معیار قرار گرفتن حقوق اساسی^۱ برای رهیافت سنتی آنست که در اوایل قرن ۲۰ بسیاری از کشورها مستقل و دارای قانون اساسی مکتوب گردیدند. لذا محققین محور مقایسه خود را حقوق اساسی کشورها قرار دادند. این رهیافت دارای ویژگی‌های پنجگانه است:

الف: توصیفی بودن، ب: مقایسه‌ای بودن، ج: محدودیت حوزه مطالعات، د: ایستا بودن، و بالاخره تک نگر بودن. فصل دوم طبقه بندی نظامهای سیاسی بر اساس هنجارها در چارچوب تجزیه و تحلیل سیستمی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. با عنایت به ویژگی‌های رهیافت سنتی و توسعه ارتباطات در فرایندهای سیاسی، محققین سیاستهای مقایسه‌ای به عوض مطالعات حقوقی و تاریخی در سیاستهای مقایسه‌ای به سمت مطالعات تحلیلی روی آوردند و ابزار مطالعات تجویزی و تحلیلی خود را تجزیه و تحلیل سیستمی قرار دادند. بر این اساس آنها نظامها را بر محور نور مها و آرایش نهادهای سیاسی‌اشان به مقوله‌های متعددی جهت ساده‌سازی تقسیم می‌نمایند. با توجه به تعریف نورم و ارزش در مفهوم سیاست به معنای تخصیص اقتدار گرایانه ارزش‌ها در جامعه می‌توان دو نورم یا دو هنجار را به عنوان زیر ساخت مقوله بندی بدست داد:

الف: هنجار توزیع عادلانه قدرت که زیر بنای رژیم‌های لیبرال دموکراسی هستند؛ این رژیم‌ها بر اساس میزان دستیابی معیارهای موجود در این نورم به چهار مقوله ۱ - حکومت‌های چند سالاری «آمریکا» ۲ - دموکراسی کثرت گرا «فرانسه» ۳ - دموکراسی مشارکتی «سوئد» ۴ - دموکراسی مردم گرا «ایران»، تقسیم می‌گردد.

ب: هنجار توزیع عادلانه ثروت که زیر بنای رژیم‌های دموکراسی خلقی قرار می‌گیرند. بر اساس آرایش هنجارها و ترتیبات سازمانی، محققین به نام جین بلاندل با طرح سه سؤال و پاسخ آنها که ره یافتی برای سه نوع هنجار می‌گردد تمام رژیمها را به پنج مقوله تقسیم می‌نماید. سئوالات عبارتند از الف، چه کسی در یک کشور تصمیم می‌گیرد؟ اگر در یک رژیم در حالت ایده‌آلی^۲ یک نفر تصمیم گیر نهایی باشد، آن حکومت را تک نفره^۳ و در صورتیکه همگی در تصمیم‌گیری حضور مستقیم یا غیر مستقیم داشته باشند آنرا حکومت دموکراسی^۴ می‌نامند.

ب: مکانیزم تصمیم‌گیری چیست؟ اگر در تصمیم‌گیری راههای متعددی مورد لحاظ قرار

۱. Constitutionalism

۲. Ideal Type Explanation

۳. Monocracy

۴. Democracy

گیرد چنین مکانیزمی را لیبرالیسم^۵ و در صورتیکه در مسیر تصمیم‌گیری راههای متعددی مورد لحاظ قرار نگیرد، آن را اقتدار گرا^۶ گویند.

ج: نفس تصمیم‌گیری است که آیا تصمیمات یک نظام سیاسی همه افراد را در بر می‌گیرد؟ در این صورت چنین رژیم‌ی را مساوات گرا^۷ گویند و در غیر این صورت نابرابر خواه^۸ نامیده می‌شود. با توجه به سئوالات فوق رژیم‌های پنج‌گانه عبارتند از: ۱ - سیستم لیبرال دموکراسی، ۲ - سیستم برابری خواه اقتدار گرا، ۳ - سیستم سنت گرای نابرابری خواه، ۴ - سیستم مردم گرا، ۵ - سیستم اقتدار گرای نابرابری خواه.

فصل سوم کتاب حاضر، مطالعه‌ی سیستم‌های مقایسه‌ای بر اساس تئوری‌های توسعه می‌باشد. در این فصل نظریه لوسین پای و تئوری بحران پنج‌گانه تو سعه‌ای شامل بحران هویت، بحران مشروعیت، بحران مشارکت، بحران نفوذ و بحران توزیع، مورد تجزیه و تحلیل و بر اساس فرهنگ سیاسی رژیم‌های جهان به چهار سیستم تقسیم می‌گردد. همچنین آن تون و نظریه‌ی توسعه درون‌زا و رابرت دال و رهیافت توزیع قدرت سیاسی بر محور ۱ - سیاست فردی، ۲ - سیاست توده‌ای، ۳ - سیاست گروهی مورد مطالعه قرار می‌گیرد و در این راستا دموکراسی‌های توده‌ای «روسوئی» و دموکراسی قانونی «آکسی دوتوکویلی» مورد مقایسه و کشورهای جهان بر این دو محور مورد بررسی قرار می‌گیرد. در همین فصل نظام‌های سیاسی کشورها از حیث منبع مشروعیت اقتدار، از دیدگاه ماکس وبر به سه نوع ۱ - نظام سیاسی سنتی، ۲ - نظام سیاسی عقلایی ۳ - نظام سیاسی کارزمایی تقسیم و ویژگی‌های نهادی آن به بحث گذاشته می‌شود. بالاخره فصل پایانی مرتبط با مطالعه‌ی سیاست‌های مقایسه‌ای در چهار چوب تجزیه و تحلیل سیستمی در پاسخ به سؤال اصلی یعنی رسیدن به یک تئوری کلی برای قالب بندی نمودن مطالعه‌سیاست‌های مقایسه‌ای است. به عبارت دقیق‌تر یکی از سئوالات اصلی در این رشته عبارت است از اینکه آیا می‌شود در راستای مطالعه سیاست مقایسه‌ای به یک تئوری کلی برای ساده‌سازی مفاهیم رسید؟

فصل چهارم از دیدگاه سیستمی که کشور را ترکیبی از یک سلسله ساختار که توسط فعالیت‌هایی که متعهد و ملزم به انجام آنها هستند به یکدیگر مرتبط می‌سازد، تلاش می‌نماید تا این تئوری کلی را از دیدگاه کار ویژه‌ای و ساختاری بحث نماید.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که این کتاب مجموعه‌ای از درس‌های اینجانب است که

۵. Liberalism

۶. Authoritarian

۷. Egalitarianism

۸. Inegalitarianism

در دانشگاه‌ها تدریس می‌شده و به همین دلیل نمی‌تواند به دور از نارسایی و نقصان باشد، لکن می‌تواند نقطه‌آغازی برای محققینی که در این زمینه قلم می‌زنند، باشد. بر این اساس از عزیزانی که انتقاداتی بر آن وارد می‌نمایند، درخواست دارم که مرا از نقطه نظرات خود بهره‌مند سازند. ضمناً از همگامی و همکاری اساتید معظم و همکاران محترم که مشوق بنده برای چاپ کتاب بودند و از آقای اسماعیل ظریفی آزاد و همچنین خانم زیبا اژدری و خانم معصومه حق شناس که مرا در این راه یاری رساندند، تشکر می‌نمایم. بعلاوه بجا می‌دانم که مراتب سپاس خود را به آقای سید مصطفی میرحسینی و سیدعلی محمد میرحسینی مدیر محترم موسسه انتشارات آوای نور به مناسبت همکاری‌هایی که در انتشار این کتاب با اینجانب داشته‌اند، تقدیم دارم.

احمد بخشایشی اردستانی

تهران - ۱۳۷۹